

el-Luğât, el-Fikr, Cevherü'l-İslâm, el-Hidâye gibi dergilerde yazdığı makaleler, radyoda gerçekleştirdiği dinî program ve sohbetler, camilerde verdiği derslerle Tunus'un din, fikir ve kültür hayatına önemli katkılarda bulundu. Beytühikme, Cem'iyetü's-şübbânî'l-müslimîn, er-Râbitatü'l-edebîyye, er-Râbitatü'r-riyâziyye, Lecnetü igâseti'l-fukarâ ve'l-muhtâcîn gibi kuruluşlarda görev üstlendi. Siyasî faaliyetlere iştirak etti, Yeni Anayasa Özgür Partisi'nde görev aldı. Buradaki faaliyetleri sebebiyle sömürge yönetimince tehlikeli kişi olarak görüldü. Tunus bağımsızlık hareketinde önemli bir merhale kabul edilen ve daha sonra şehitler bayramı diye kutlanacak olan 9 Nisan 1938'deki büyük gösterilerde tutuklanarak dört ay kadar hapis yattıktan sonra gözetim altında tutulmak kaydıyla serbest bırakıldı. İslâmî duyarlılığı yanında Arapçı ve milliyetçi bir kişiydi. Yazılarıyla ve Filistinli Göçmenlere Yardım Cemiyeti, Filistin'i Savunma Komisyonu gibi kuruluşlarda çalışmak, yardım toplantıları düzenlemek suretiyle Filistin davasına destek verdi. Tanınmış edip ve gazeteci Muhammed Ali Tâhir, Filistinli lider ve Kudüs başmüftüsü Emîn el-Hüseynî ve diğer bazı şahsiyetlerle yakın ilişki kurdu. Bu konuda yoğunlaşan faaliyetleri sebebiyle Filistinli şeyh diye anıldı. 1952'de tedavi için Paris'e gitti. Orada kaldığı dört yıl boyunca Fransızca öğrendi. 12 Ekim 1978'de Tunus'ta vefat etti ve Zellâc (Cellâz) Mezarlığı'na defnedildi.

Büseyyis, İbn Teymiyye, Muhammed Abduh, M. Reşid Rızâ, Abdurrahman el-Kevâkibî, Emîr Şekîb Arslan, Tunuslu Hayreddin Paşa, Abdülazîz es-Seâlîbî gibi ilim ve fikir adamlarının ıslahatçı görüşlerini savunmuş, Kur'an ve Sünnet'e dönüşü esas alan, bid'at ve hurafelerden arınmış sahih bir İslâm anlayışına ve erdemli bir kişiliğe sahip olma yönünde toplumu eğitmeye çalışmıştır. Cezayir'deki ıslah yanlısı şahsiyetlerle, bilhassa Abdülhamîd b. Bâdis ile yakınlık kurmuş, Tunus'a geldiğinde kendisiyle görüşmüş, hakkında yazılar yazmıştır. Yüksek bir ahlâk, dinî ve millî değerlere sahip bir gençlik, sosyal dayanışma, mânevî değerlere dayanan sağlam bir eğitim, millî ve dinî varlığı korumanın önemli bir vasıtası olarak Arapça'nın her alanda kullanılması, işgal altındaki İslâm topraklarının bağımsızlığı ve şûrayı esas alan siyasî bir düzen onun ıslah düşüncesinin belli başlı hedeflerini teşkil eder. Bu görüşlerini savunurken Batılılaşma yanlısı aydın çevrelerle mücadelesini de sürdürmüştür. Batıcılar'ın Zeytûne

Üniversitesi'ne ve hocalarına yönelik hücumları karşısında yazılar kaleme alarak bu kurumun Tunus halkının dinî ve millî varlığını koruma hususundaki önemli rolünü vurgulamıştır. Onun bu konularda birçok muhalifle giriştiği polemik yazıları büyük bir yekûn tutar. Büseyyis ayrıca hadise dair geniş bilgi sahibi olup Tunus'a geldiğinde kendisini ziyaret eden Abdülhay el-Kettânî'ye bütün rivayetleri hususunda icâzet vermiştir. Ebû Zeyyân es-Sa'dî, *Muhammed eş-Şâdık Büseyyis: Hayâtühû ve âşâruh* adıyla bir monografi kaleme almıştır (Tunus 2002).

Eserleri. Büseyyis'in eserlerinden yalnız *Muhammed b. 'Osmân es-Senûsî: Hayâtühû ve âşâruh* adlı çalışması vefatından kısa bir süre sonra neşredilmiştir (Tunus 1978). Bu eserde ıslah yanlısı âlim ve tarihçi Senûsî'nin hayatı, şahsiyeti ve görüşlerini ele almış, Tunus belediyesinin su fiyatlarını arttırması yüzünden Senûsî'nin önderlik ettiği ve Kâbis şehrine sürülmesine yol açan muhalif hareketle ilgili kaleme aldığı *Hulûşatü'n-nâzileti't-Tûnisîyye* adlı eserini de neşretmiştir (Tunus 1396/1976). Kaynaklarda anılan diğer başlıca eserleri: *Nazarât fi't-taşavvu'fi'l-İslâmî fi'l-'aşri'l-Hafşî*, *'Abdül'azîz el-Mehdevî eş-Şûfî et-Tûnisî*, *Ebû 'Abdillâh Muhammed el-Mercânî* (Hafşiler döneminde yaşamış bir mutasavvıftır), *Hiştatü'l-hisbe fi Tûnis*, *er-Ri'âyetü's-şihhiyye fi'l-İslâm*, *Mekânetü'l-ictihâd fi'l-İslâm*, *Difâ' 'ani's-sünneti'n-nebeviyye*, *Naẓra fi hayâtü'l-İmâm er-Râzî ve âşârih*, *'Alâkatü'l-Emîr Şekîb Arslân bi-harekâti't-tahrîr bi-aqtâri'l-mağribi'l-'Arabî* (*Şekîb Arslân ve şilâtühû bi'l-mağribi'l-'Arabî*), *Şeyhu'l-üdebâ' Muhammed el-'Arabî el-Kebâdî*, *Reyhânü'l-edeb* (yazma ve matbu eserlerden derlenmiş edebî parçalardan oluşur). Büseyyis, Tunuslu tarihçi Abdülvâhid İbnü't-Tavvâh'ın *Sebkü'l-makâl li-fekki'l-işkâl* adlı eserini neşre hazırlamışsa da basılıp basılmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mongi Sayadi, *al-Jam'iyya al-Khaldûniyya 1896-1958*, Tunus 1974, s. 144, 176; M. Ali et-Tâhir, *Hamsûne 'âmen fi'l-kazâya'l-'Arabîyye*, Beyrut 1978, s. 49-53; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, I, 130-136; M. Hamdân, *Delilü'd-devriyyâtü's-sâdire bi'l-bilâdi't-Tûnisîyye*, Tunus 1989, I, 90, 175; Abdülvehhâb ed-Dahlî, *el-İshâmü't-Tûnisî fi tahkiki'l-türâsi'l-mahfûd*, Tunus 1990, s. 50; *Mu'cemü esmâ'i'l-'Arab* (nşr. Muhammed b. Zübeyr), Maskat 1411/1991, I, 182; M. Büzeyne, *Meşâhirü't-Tûnisîyyin*, Tunus 1992, s. 445; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmilâtü Mu'cemî'l-mü'ellifin*, Beyrut 1418/1997, s. 495-496; a.mlf., *Tetimmâtü'l-A'lâm*, Beyrut 1418/1998, II, 87-88; a.mlf., *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-mu'âşirin:*

Vefeyât 1315-1424 (1897-2003), Riyad 1425/2004, II, 617; Ahmed el-Alâvine, *Zeylû'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 181; a.mlf., *et-Tazyîl ve'l-istidrâk 'alâ Mu'cemî'l-mü'ellifin*, Cidde 1423/2002, s. 281-282; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 243; Muhammed b. İbrâhim Büzûgaybe, *Hareketü taknini'l-fikhi'l-İslâmî bi'l-bilâdi't-Tûnisîyye: 1857-1965*, Tunus 2003, s. 169, 170, 275; Muhtâr el-Ayyâşî, *ez-Zeytûne ve'z-Zeytûniyyûn fi târihi Tûnisî'l-mu'âşır (1883-1958)*, Tunus 2003, s. 131, 195, 196; M. Selâhaddin el-Mestâvî, "Zikreyât ma'a's-Şeyh Muhammed eş-Şâdık Büseyyis", *Cevherü'l-İslâm*, XI/3-4, Tunus 1979, s. 56-63; M. Hâdî Tâhir el-Matvî, "Büseyyis, Muhammed Şâdık b. Maḥmūd", *Mu.AU*, III, 469-477; Mevlûd Uveymir, "Kitâbâtü't-Tûnisîyyîn fi's-şahâfeti'l-Cezâ'iriyye", <http://assala-dz.net/ar/?p=4078> (09.11.2013).

AHMET ÖZEL

BÜSTÎ, Ebû'l-Feth

(أبو الفتح البستي)

Ebû'l-Feth Alî b. Muhammed (Ahmed)
b. Hüseyin (Hasen) el-Büstî
(ö. 400/1010)

**Hikemiyatıyla tanınan
şair, edip ve kâtip.**

330-335 (941-946) yılları arasında Afganistan'ın güneyindeki Büst şehrinde doğdu (M. Mürsî el-Hûlî, s. 41-42). IV. (X.) yüzyılda iki dilde de (Arapça-Farsça) şiir yazdığı için "Zü'l-lisâneyn" lakabıyla tanındı. Büst'e mensup olması ve Farsça şiirlerinde İran'dan söz etmesi onun Fars kökenli olduğu izlenimini verirse de (Sezgin, II, 640) bir şiirinde Arap asıllı olmakla övünmüş, atalarının Abdüşems kabilesine mensup bulunduğunu, amcasının Hâşim, dayısının Abdülmedân (eski Yemen kralı) olduğunu belirtmiştir (M. Mürsî el-Hûlî, s. 40). Büst'te hadis, fıkıh, dil ve edebiyat tahsili yaptı. 340-354 (951-965) yıllarında burada yaşayan ünlü hadis âlimi İbn Hibbân'dan uzun süre ders okudu, onun gözde öğrencileri arasında yer aldı, bu arada hadis âlimi Hattâbî ile yakın ilişki kurdu. Şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den zengin iktibasların bulunması, bunlarda fıkıh, nahiv, mantık, astronomi, tıp, felsefe, tarih, coğrafya, matematik, sosyoloji ve psikoloji gibi ilimlere ilişkin iktibas ve işaretlemlerin yer alması onun geniş bir ilim ve kültür birikimine sahip olduğunu gösterir. Aynı zamanda hadis hâfızı olan Büstî'nin rivayetlerini aktarmak için Nişâbur'da teşkil ettiği meclise Şeyhülislam Ebû Osman İsmâil es-Sâbûnî devam etti; Hâkim en-Nisâbü'rî, Hüseyin b. Ali el-Berdaî de onun öğrenci ve râvilerindendir.

Büstî başlangıçta bir süre hocalık yaptı, ardından Büst Emîri Batyûz'un sarayına

intisap ederek kâtiplik makamına kadar yükseldi. Gazneliler hânedanının kurucusu Sebük Tegin'in Büst'ü zaptetmesinden (366/977) sonra hükümdarın emriyle gönderildiği Büst'ün doğusundaki Ruhhâc nahiyesinde altı ay müddetle sakin bir hayat yaşadı. Ardından yine hükümdarın emriyle Büst'e döndü, onun hizmetine girdi ve saraydaki yüksek makamını daima korudu (Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî, I, 68-71). Batyûz ve Sebük Tegin'in saraylarındaki kâtiplik görevini Sebük Tegin'in oğlu Sultan Mahmud'un hükümdarlığının (998-1030) başlarında da sürdürdü. Ancak saray görevlileri arasındaki kıskançlık ve rekabetin kurbanı olarak ya da bilhassa Sultan Mahmud'la İyilik Han arasındaki ihtilâfta İyilik Han tarafını tutması sebebiyle görevinden uzaklaştırıldı. İyilik Han'la birlikte Mâverâünnehir'e gitti ve onun yönetimindeki Semerkant'ı Sultan Mahmud'un yönetimindeki Belh'e tercih etti. Daha sonra yaptığına pişman olarak Sultan Mahmud'dan bağışlanmasını istediysede de özü kabul edilmedi. Ardından gurbet elde Özkent veya Buhara'da öldüğü, kabrinin de Özkent'te mâruf olduğu kaydedilir (a.g.e., I, 72). Büstî, Gazneli devlet erkânı ve görevlileri arasındaki ihtilâflarda daima ara bulucu rolü üstlenmiş, bu görevini Sebük Tegin ile Sicistan Emîri Halef es-Saffâr arasındaki anlaşmazlıkta da yerine getirmiştir.

İlk dönem şiirlerinden anlaşıldığına göre Büstî gençliğinde şarap ve eğlence meclislerinde bulunmuş, daha sonra tövbe etmiş, bazı fakihlerin helâl saydığı nebîz içmekle yetinmiş, bu konuda yine de eleştirilere mâruz kalmıştır. Aynı şekilde Kerrâmîler'i öven bir şiirinden dolayı eleştirileri üzerine çekmişse de bu onun Kerrâmîler'in itikad esaslarını birimsediği anlama gelmekten ziyade iktidar ve güç sahiplerine methiyeler yazma geleneğine, ayrıca o dönemde güçlü bir konumda bulunan Kerrâmîler'le ilişkilere dair siyasal ve sosyal sebeplere bağlı görülmelidir. Gerçekte Büstî birçok şiirinde Allah'a tevekküle, dine sarılmaya, kadere inanmaya davet etmekte, Allah'a bağlılığı güçlü, dinî inancı sağlam bir mümin hüviyeti ortaya koymaktadır. Önceleri Hanefî iken Şâfiî mezhebine geçmiş, her iki mezhep imamı için de methiyeler yazmıştır (M. Mürsî el-Hûlî, s. 50-52). Yakın dostu Seâlibî eserlerinde Büstî'nin nesirlerinden örnekler vermiştir. Bunlar seciî'nin bütün türleriyle süslü hikemiyat ve emsal tarzında kısa özdeyişlerdir. Büstî'nin üslûbu garip ve anlaşılabilir kelimelerden, muğlak ve kapalı

ibarelerden arınmış saf ve ince bir üslûp karakterine sahiptir. Şiirlerinin çoğu sanatının bütün inceliklerini yansıtan kıtalar ve münferit beyitler halindedir. Nâdir olan uzun şiirlerinde başarılı sayılmaz. Halef es-Saffâr için yazdığı uzun kaside bu türdendir (a.g.e., s. 161-162). Büstî gazel, hamriyyât, ihvâniyyât, i'tizâr gibi temalarda yazdığı şiirlerde ince ve tatlı, özenle seçilmiş lafızlar, güzel teşbih ve istiarelerle tıbâk, tasdîr, hüsn-i ta'lîl, tecrîd gibi bedîî sanatlarla ve bilhassa cinasın her türüyle süslü bir üslûp özelliği ortaya koymuştur. Hatta bazı cinas türlerinin ilk defa kendisi tarafından kullanıldığı ifade edilir. Seâlibî onu "kurgusu harika ve me'lûf cinaslar ortaya koymada zarif bir yöntem sahibi" diye nitelemiştir. Büstî'nin henüz derlenmemiş hayli Farsça şiiri vardır (bu şiirler için bk. Atalay, s. 105-109).

Eserleri. 1. Dîvân. Büstî'nin şiirleri hakkında ilk derleme, Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin zamanımıza ulaşmayan *eṭ-Turâf min şî'rî'l-Büstî* adlı eseridir (Safedî, XIX, 100). Onun bir divanının bulunduğunu ilk defa Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî söylemiş, İbn Kesîr de kaliteli ve güçlü şiirler içeren bir divanının olduğunu belirtmiştir (*el-Bidâye*, XI, 278). Divanın Zâhiriyye ve Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 2463) kütüphanesindeki nüshalarıyla 1925 yılında Bârudî ailesinin sattığı Briston Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshası bilinmektedir. Eserin ilk baskısı (Beyrut 1294/1877) bu sonuncu nüshadan yapılmış olmalıdır. Divanın M. Mürsî el-Hûlî tarafından yapılan ilk ilmi neşrindeki (*Ebû'l-Feth el-Büstî hayâtühü ve şî'rüh* içinde, Beyrut 1969, 1980) eksiklikler ek çalışmalarla telâfi edilmiştir (Sâlihîyye, I, 476-477; M. Cebbâr el-Muayyid – İsmâ M. eş-Şentî, s. 29-30). İkinci ilmi neşrini Şâkir el-Âşûr gerçekleştirmiştir (Bağdat 1984). Divanın Dürriyye el-Hatîb ve Lutfi es-Sakkâl tarafından yapılan son ilmi neşrindeki (Dimaşk 1410/1989) eksiklikler Mustafa el-Hadrî ("Taşhîhu Dîvânî'l-Büstî", *MMLADm*, LXV/3 [1990], s. 503-518), Hilâl Nâcî ("el-Müftî fi'l-müstedrek 'alâ Dîvânî'l-Büstî", a.g.e., LXX/1 [Dimaşk 1995], s. 111-154) ve Abdullah Selîm er-Reşîd ("Havle Dîvânî Ebi'l-Feth el-Büstî", a.g.e., LXXII/4 [1997], s. 779-786) tarafından tashih edilmiştir. Ahmed Tâhâ Ali Halîfe de divanı *Şî'ru Ebi'l-Feth el-Büstî* adıyla yayımlamıştır (2001). Seâlibî, Büstî'nin şiirlerini gazel, hamr, kitap, hat, belâgat, fıkıh, edebiyat, hekimlik, felsefe, astronomi, medih, ihvâniyyât, şikâyet, itâb, hiciv, yaşlılık, emsal, nevâdir, mev'iza ve hikmet temalarına ayırmış, nâşir Hûlî ise şiirleri dört ana

başlık altında toplamıştır (s. 104-140): Lirik şiirler (fahır, gazel, hamr, gençlik-ihtiyarlık, şekvâ), sosyal şiirler (övgü-yergi, mersiye, dostluk vb.), siyasî şiirler, edep, ahlâk ve hikmet şiirleri. Divandaki şiirlerin çoğunu hikmet, vecize, özdeyiş, mev'iza, emsal ve nevâdire dair kıta ve beyitler teşkil eder. Eserde yer alan övgü ve dostluk şiirlerinin çoğunun muhatabı belli değildir. Sicistan Emîri Halef es-Saffâr'ı, Büst Kadısı Ali b. Dâvûdî'yi, Horasan Kadısı Zafer b. Abdullah'ı, Nişâbur Kadısı Ebû Bekir Abdullah el-Büstî'yi övmüş, çağdaşı tarihçi Utbî'den şikâyet etmiştir. Methiyelerinde isim anılmadığından Sebük Tegin ile oğlu Sultan Mahmud için övgüleri bilinmemektedir. İhtiyarlık-geçlik ve zamandan şikâyet şiirleri güzel ve gerçekçi olmasına rağmen birkaç kısa parçadan ibaret olan gazel ve hamriyyâtı ruhsuz ve teklüflüdür. Onun mersiyeleleri de Sebük Tegin için yazdığı ikişer beyitlik parça dahil birkaç kıtadan ibarettir. Büstî'de bilinen anlamıyla hiciv yoktur. **2. el-Şâhidetü'n-nûniyye.** Büstî'nin en meşhur, en güzel ve en uzun şiiridir. Hikmetli söz ve özdeyişlerle ahlâkî öğütler içerdiğinden *'Unvânü'l-hikem* diye de anılır. Divanında dağınık vaziyette bulunan ahlâkî öğüt ve özdeyişler bu kasidede toplanmıştır. Altmış üç beyitlik kasidede ihsan, hoşgörü, kibarlık, zarafet, güler yüzlülük, tevazu, sevgi, şefkat, lutuf gibi erdemlerden; Allah yoluna tâbi olmak, dinin emir ve yasaklarına uymak, zalimden uzak durmak, akla sarılıp nefsin arzularına uymamaktan; kanaat ve zühd gibi ilkelere, eğitime, öğrenmeye ve dile özen göstermekten söz edilmiştir. Kaside doğal edebî sanatlar, uygun teşbih ve istiarelerle süslü, yalın ve anlaşılır bir üslûba sahiptir. *el-Şâhidetü'n-nûniyye* Seâlibî (*Neşrü'n-naẓm ve hallü'l-ıkd*), Mahmûd en-Necâtî, Nukrekâr (geniş şerh), Abdurrahman el-Mîlâvî, Abdülkâdir b. Ayderûs (ilk iki beyit) ve Arapkirli Hüseyin Avni (İstanbul 1312) gibi birçok kişi tarafından şerhedilmiştir (diğer şerhleri için bk. Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî – Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, VII, 217-221). Kaside Demîrî'nin *Hayâtü'l-hayevân*'ı, Tâceddin es-Sübkî'nin *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*'sı, Luviş Şeyho'nun *Mecânî'l-edeb*'i, Sücâ'nin *Bulûğu'l-ereb*'i gibi birçok eserin içinde kısmî şerhiyle birlikte yayımlanmış, Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından *'Unvânü'l-hikem* adıyla neşredilmiştir (Beyrut 1404/1984), ayrıca onun *Min Edebi'l-İslâm* adlı eseri ile birlikte yayımlanmıştır (Beyrut 1412/1992). Abdurrahman Kâmil Yetkin, Büstî'nin kasesini 1904 yılında Arapça şerhetmiştir

(*Hâtûrât-ı Abdurrahmân Kâmil* [Diplomatike], Kâmil Şahin Kitaplığı, vr. 29^b-31^b). *el-Şaşıdetü'n-nûniyye'yi* Diyarbekirli Said Paşa (ilk 45 beyti; takdim: Süleyman Nazif) *Mahfil*, sy. XXVI [İstanbul 1340], s. 31-32; sy. XXVII [İstanbul 1341], s. 53-54), Avni Ömer Lütflüoğlu (*İslâmî Edebiyat*, sy. 51 [İstanbul 2010], s. 57-62) manzum olarak Türkçe'ye çevirmiş, M. Sadi Çöğenli de (bk. bibl.) günümüz Türkçe'sine aktarmıştır. Kasideyi Bedreddin el-Câcermî Farsça'ya, J. von Hammer Almanca'ya tercüme etmiştir. *el-Şaşıdetü'n-nûniyye* Ebû'l-Bekâ er-Rundî'nin *Risâ'û'l-Endelüs* adlı meşhur kasidesini etkilemiş, bazı mısraları aynen tazmin edilmiştir (krş. Makkarî, VI, 232-234). **3. Şerhu Muhtaşarı'l-Cüveynî** (Mûsâ b. Abbas) (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1626; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 685).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Abdülcebbar el-Utbi, *et-Târihu'l-Yemini* (Ahmed el-Menîni, *el-Fethu'l-vehbi 'alâ Târihi Ebi Naşr el-'Utbi* içinde), Kahire 1286, I, 67-72; Seâlibi, *Yetimetül'd-dehr*, II, 20; IV, 302-304, 345-347; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), I, 349; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VII, 72; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 376-378; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVII, 147, s.mlf., *el-İber fi haberî men gaber* (nşr. Selâhaddin el-Müeccid), Küveyt 1966, III, 75; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 100; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), II, 305; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 278; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 106; Makkarî, *Nefhu'l-îtib*, VI, 232-234; Keşfü'z-zunûn, I, 772; II, 1336, 1626; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), IV, 324-326; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Tahrân 1390, I, 274; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 445; s.mlf., *ÂI*, II, 842-843; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 685; Şevki Dayf, *Târihu'l-edeb*, V, 632-634; Sezgin, *GAS*, II, 640; M. Mürsî el-Hülî, *Ebü'l-Feth el-Büstî hayâtühü ve şîrühü*, [baskı yeri yok] 1980 (Dârü'l-Endelîs), s. 40-42, 50-52, 104-140, 161-162; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, I, 476-477; Ömer Rıza Keĥhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, VII, 186; Ömer Ferruh, *Târihu'l-edeb*, III, 49-51; M. Cebbâr el-Muayyib – İsam M. eş-Şentî, *Fihristü devâvini's-su'arâ' ve'l-müstedrekât fi'd-devriyyât ve'l-mecâmî*, Kahire 1419/1998, s. 29-30; Mehmet Atalay, *Başlangıçtan Gaznelilere Kadar İran Edebiyatı Tarihi*, Erzurum 2000, s. 105-109; Hüseyin b. Kâsim b. M. en-Nuaymî – Hamza b. Hüseyin b. Kâsim en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ târihi'l-türâsi'l-'Arabî*, Cidde 1422, VII, 217-221; Dürriyye el-Hatib – Lutfi es-Sakkâl, "Ebü'l-Feth 'Alî b. Muhammed el-Büstî", *et-Türâşü'l-'Arabî*, III/9, Dimaşq 1982, s. 165-177; M. Sadi Çöçenli, "Ebü'l-Feth el-Büstî ve 'Unvânü'l-Hikem Tercümesi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1999, s. 121-131; Recep Dikici, "Türk Şair el-Bustî'nin Kaside-i Nüniyyesinde Verdiği Mesaj", *Atatürk Üniversitesi Türkîyatı Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XI/27, Erzurum 2005, s. 145-154; J. W. Fock, "el-Bustî", *EP* (İng.), I, 1340; Mehrân Erzene – Âzertâş Âzernûş, "Ebü'l-Feth Büstî", *DMBİ*, VI, 95-100; s.mlf.ler, "Abû al-Fatĥ al-Bustî", *Encyclopaedia Islamica*, London 2008, I, 748-756.

HÜSEYİN ELMALI

BÜSTÎ, Ebü'l-Kāsım
(أبو القاسم البستي)

Ebü'l-Kāsim İsmâîl b. Ahmed
b. Mahfûz el-Büstî el-Cîlî
(ö. 420/1029 civarı)

**Zeydî-Mu‘tezilî kelâmcı
ve fıkıh âlimi.**

IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısıyla V. (XI.) yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır. Hakkında ilk defa bilgi veren Hâkim el-Cüşemî'den itibaren kaynaklarda adı İsmâil b. Ahmed olarak geçmekle birlikte, oldukça geç bir kaynak sayılabilecek Cündârî onun ism zincirini İsmâil b. Ali b. Ahmed şeklinde zikreder. Ancak Ali isminin Cündârî dışındaki kaynaklarda geçmemesi bu ismin varlığı hakkında şüphe uyandırmaktadır. Hayatına dair çok az bilgiye rastlanan Büstî'nin nisbesi, günümüzde Afganistan sınırları içinde kalan Sicistan bölgesindeki Büst şehrine dayanır. Kendisi, meşhur hadis ve lugat âlimi Ebû Süleyman el-Hattâbî el-Büstî'den (ö. 388/998) şiir rivayet ettiğine göre muhtemelen hayatının erken döneminde Büst'te ondan faydalanmıştır. Diğer nisbesi olan Cîlî'den anlaşıldığı üzere Büstî daha sonra Büst'ten Gîlân (Cilân) bölgesine geçmiş ve bir süre orada yaşamıştır. Nitekim fikhî konularda, Hasan el-Utrûş olarak bilinen Zeydî fakihi ve devlet adamı en-Nâsir-Lilhakk'ı (ö. 304/917) takip etmekteydi ve yaşadığı dönemde Cilân bölgesindeki Zeydiyye'nin tamamı en-Nâsir-Lilhakk'ın fikhî mezhebini benimsemişti (Humejd b. Ahmed el-Mahallî, s. 213). Büstî, 389 (999) yılından kısa bir süre sonra Rey'de Mu'tezilî âlimi Kâdî Abdülcebbar'ın öğrencisi oldu ve onunla birlikte hacca gitti. Hac dönüşü kendisiyle beraber Bağdat'ta kaldı. Burada Kâdî Abdülcebbar'ı temsilen Eş'arî kelâmcısı Bâkîllânî ile münâzara yaptı. Ardından, o dönemde Taberistan ve Deylem bölgesinde hüküm süren Ziyârlar'ın hâkimiyetindeki Âmul şehrine geçti. Esasen Sünnîler ile Şîiler arasında huzursuzluğun bulunduğu bu şehirde Büstî birtakım görüşleriyle Sünnîler'i galeyana getirdi. Nitekim Hz. Ebû Bekir ile Ali'nin faziletleri hakkında kendisine yöneltilen sorulara Hz. Ali'nin Ebû Bekir'den üstün olduğu şeklinde cevap verdi. Ebû Bekir ile Ali'yi karşılaştırarak Ebû Bekir aleyhine çirkin sözler söyleyince şehirde karışıklık çıktı. Âmul'de Ziyârî Hükümdarı Menûçîhr b. Kâbûs döneminde valilik yapan İbni Seyf ed-Dine'eri, Büstî'yi şehirden sürdü. Rey şehrine giden Büstî orada Kâdî Abdülcebbar'ın 415 (1025) yılındaki cenazesine katıldı.

Büstî, Mu'tezile'nin, tamamına yakını Kâdî Abdülcebbâr'ın öğrencilerinden meydana gelen on ikinci tabakasından sayılır. Onun fikhî konularda en-Nâsir-Lilhakk'a tâbi olduğu kabul edilse de kendisinin Zeydî fikhını kimden tahsil ettiği bilinmemekte, kaynaklardan bu anlayışı hayatının erken dönemlerinde Gîlân bölgesinde benimsediği anlaşılmaktadır. Cündârî, Büstî'nin Mu'tezile'nin on birinci tabakasından kabul edilen, hem Ebû Abdullah el-Basrî'den hem de Kâdî Abdülcebbâr'dan ders okuyan, aynı zamanda en-Nâsir-Lilhakk'ın fıkıh anlayışını takip eden Zeydî fakihî Müeyyed-Billâh Ahmed b. Hüseyin el-Hârûnî'nin öğrencileri arasında yer aldığını ve onun Zeydî fıkıh literatüründe "üstat" lakabıyla tanındığını kaydeder. Ancak bu bilgi yanıltır ve Büstî'nin, Müeyyed-Billâh'ın üstat diye bilinen öğrencisi Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Ali İbn Sâl (Tâl) el-Hevsemî ile karıştırılmasının bir sonucudur. Dolayısıyla Büstî'yi Zeydiyye'nin Irak'taki önderi olarak nitelleyen ifadeler de (meselâ bk. Safiyyüddin İbn Ebû'r-Ricâl, I, 441) aynı yanlış bilgidен kaynaklanmaktadır. İbn Şehrâşûb'un Büstî'yi "kâdî" diye nitelmesi her ne kadar onun bir dönem kadılık yaptığını gösterse de bunun nerede ve ne zaman gerçekleştiği belli değildir. Ancak hocası Kâdî Abdülcebbâr'ın Büveyhîler devrinde başkadılık görevinde bulunduğu göz önüne alınırsa Büstî'nin de aynı devirde kadılık yaptığı söylenebilir. Zira Kâdî Abdülcebbâr'ın bazı öğrencilerinin kadılık yaptığı belirtilmektedir (Hâkim el-Cüşemî, s. 385). Kaynaklarda Büstî'nin cedelci bir kişiliğe sahip olduğu kaydedilir, Kâdî Abdülcebbâr'ın tartışmalara kendi adına onu göndermesi de bunu doğrular. Ayrıca Abdülcebbâr'ın kendisine sorulan bazı soruları cevaplandırması için Büstî'ye havale etmesi de onun ilmine güvendiğini gösterir.

Eserleri. 1. el-Baḥṣ ‘an edilleti’t-tekrîr ve’t-tefsîk. Cündârî eserin adını *el-İkfâr ve’t-tefsîk* şeklinde zikreder. Ömer Rızâ Kehhâle bu eseri, muhtemelen kaynağı olan Cündârî’nin yazdığını hatalı okuması yüzünden *el-İkfâr* ve *et-Tefsîr* şeklinde iki ayrı eser olarak kaydeder. Kitapta Mu’tezilî düşünce bakımından küfür ve büyük günah sayılan inançlar ele alınmaktadır. Mu’tezile literatüründe çok az örneği bilinen, Kâdî Abdülcebbar’ın *el-Muğnî*’sinin mevcut neşrinde bulunmayan, fakat yazma halinde günümüze gelmiş olan “el-İkfâr ve’t-tefsîk” bölümü hariç tutulursa eser tekfir konusunda Mu’tezile’nin görüşünü yansıtan, zamanımıza ulaşmış